

Trine Wulf-Andersen

“En anden slags bog”

Repræsentationsformer og etiske udfordringer i involverende forskning

Resumé

Artiklen belyser etiske og epistemologiske dimensioner af et forskningsprojekt med unge i udsatte positioner. Deltagerne i projektet har på forskellig vis protesteret mod faglige eller akademiske tekster, der dekonstruerer deltagerens livshistorier og ‘splitter dem ad’. Forskeren og deltagerne har derfor arbejdet undersøgende mod at skabe en involverende forskningsproces og “en anden slags bog”, der bestræber sig på at repræsentere (i den dobbelte betydning af både at synliggøre og konstituere) deltagerne som subjekter i forskningen såvel som objekter for den. Artiklen fokuserer på poetiske repræsentationer som et centralt greb i forhold til at skabe dialog med deltagerne i fortolkningsarbejdet og at repræsentere deltagerens perspektiver i forskningsformidlingen.

Nøgleord: *Unge i udsatte positioner, poetisk repræsentation, forskningsetik, involverende forskning*

Introduktion

I denne artikel diskuterer jeg etiske overvejelser og dilemmaer i forbindelse med et konkret forskningsprojekts involverende arbejdsform. Jeg fokuserer på de etiske og epistemologiske

dimensioner af den løbende bestræbelse på at repræsentere – i den dobbelte betydning af både at synliggøre og konstituere – deltagerne som subjekter i forskningen såvel som objekter for den. Jeg er optaget af spørgsmålet, som blandt andre Lather rejser, om hvordan vi i forskningsprocesser kan skabe mere interaktive relationer såvel som tekstlige strategier, der forstyrrer illusionen om “fundne verdner” (Lather, 2007, s. 44).

Med afsæt i diskussioner med deltagerne om formidlingen af den viden, vi producerer i projektet, går jeg derfor ind i, hvordan arbejdet med poetiske repræsentationer (Richardson, 1993, Krøjer, 2003) er blevet et centralt greb – dels i forhold til konkret at skabe dialog med deltagerne i fortolkningsarbejdet, dels i forhold til at repræsentere deltagerens perspektiver i forskningsformidlingen. Deltagerne i dette projekt har på forskellig vis protesteret mod faglige eller akademiske tekster, der spalter og splitter deltagerens historier ad i analysen og derefter syntetiserer i en helhedsfortolkning. De og jeg arbejder derfor undersøgende mod “en anden slags bog”, der omvendt søger at samle eller rekonstruere deltagerens bidrag i den analytiske og fortolkende skriveproces og til gengæld giver en mere åben, strittende eller “usamarbejdsvillig” publikation (Lather,

2000, s. 19). I det konkrete projekt arbejder jeg sammen med unge, der qua deres alder, problematiske livssituation og kontakt med velfærdssystemet står i en udsat position og ofte ikke høres. Artiklens diskussioner er dog ikke særligt møntet på arbejde med socialt udsatte unge. Diskussionerne tager snarere fra et konkret afsæt fat på etiske, epistemologiske og videnspolitiske problemstillinger, som mere generelt er forbundet med involverende forsknings ambitioner om sammen med de berørte subjekter – og løbende gennem hele forskningsprocessen – at udfordre strukturer og hegemonier i projektet og de kontekster, som de respektive deltagere *også* er involveret i (f. eks. velfærdssystemet og academia).

Forskningsprocessens elementer: at involvere de unge som subjekter

Det forskningsprojekt, der er denne artikels udgangspunkt, sigter specifikt mod at belyse unges perspektiver på, hvordan positive forandringer kan forløbe, faciliteres og fastholdes for unge, der oplever sociale problemer. Jeg har fået kontakt til projektets deltagere gennem støtte- eller behandlingstilbud for unge der skader sig selv, unge der misbruger stoffer og unge der har været udsat for seksuelle overgreb⁴.

En hovedinteresse er at undersøge og skabe viden om deres erfaringer med veje, der har været mulige eller umulige at gå i deres livsforløb (herunder deres forløb i støtte- og behandlingstilbud), deres egne forståelser af kategorier som “problemer” og “ressourcer” og ikke mindst deres oplevelser af hvem og hvad, der er bærer af forandringskraft og -potentialer.

Projektets etiske og videnskabelige sigte er at skabe viden om disse menneskers liv og

forløb og at gøre dette i dialog med deltagerne. Altså at konstruere, møde og skabe viden om og med deltagerne som forskningssubjekter såvel som forskningsobjekter. Projektets dobbelte mål er således at bære disse unge menneskers perspektiver frem som forskningsprodukt, og at lade dem deltage i og udfordre selve forskningsprocessens vidensproduktion. Der ligger her en ambition om ikke blot at høre unge og lade unge blive hørt, men også at orientere sig mod at etablere rum, hvor mennesker kan høre sig selv og hinanden på nye måder. Det er således også et mål for projektet at arbejde metodisk undersøgende og eksemplarisk med hensyn til, hvordan deltagerne kan og ønsker at blive involveret i analyse, fortolkning og repræsentation af deres egen livssituation.

Morrow og Richards (1996) beskriver forhåbningsfuldt særlige metodevalg som selvstændige skridt i retning af at etablere en anden (magt)relation og således en anden etisk ramme om relationen mellem forskeren og deltagerne:

“... using methods which are non-invasive, non-confrontational and participatory, and which encourage children to interpret their own data, might be one step towards diminishing the ethical problems of imbalanced power relationships between researcher and researched at the point of data collection and interpretation.” (Morrow & Richards, 1996, s. 100)

I det metodologiske design har jeg lagt vægt på, at projektets involveringsmåder måtte henvende sig til deltagerne som aktive videnspersoner og deltagere i forskningsprocessen. Konkret har ni personer (fire mænd og fem kvinder i alderen 17-28 år) været involveret i livshistoriske interview⁵, i fortolkning

4 Projektet er en del af *Forandringens Omveje og Genveje* – et forskningsinitiativ, der samler forskere på tværs af faglige anknytninger til psykiatri, psykologi, folkesundhedsvidenskab, pædagogik og antropologi om belysning af forebyggende og behandlende indsatser for de nævnte kategorier af unge. En central teoretisk ambition er at forstå unges motivations- og forandringsprocesser.

5 Materialet fra disse interview omfatter optagelser og transskriptioner af 15 interview med de ni personer, samt mine observationsnoter fra disse interview-møder. Seks af de ni deltagere blev efter eget ønske interviewet over to gange. De enkelte interview varede typisk omkring to timer, enkelte kun en eller helt op til fire timer.

af interview-materialet og i diskussioner om, hvordan og hvor refleksioner og konklusioner fra forskningsprojektet skal formidles.

Livshistoriske interview har nogle kvaliteter som er væsentlige, når det gælder den etiske og epistemologiske bestræbelse på at involvere unge som subjekter og konstruere unge som vidende part. I livshistorierne bidrager deltagerne med deres tilbageblik på og analyser af egne livs- og forandringsprocesser. De beskriver oplevelser af at deltage i og på tværs af forskellige hverdagslivs-arenaer og udfolder konkrete elementer, der har haft betydning for deres situation og forståelse af sig selv. Livshistorien bliver derfor udtryk for både subjektiv orientering og samfundsmæssig ramme (Weber, 1999, s.17) og for særlige dynamikker mellem “dengang” og “nu” (Schmidt, 2007, s.68). Beslutningen om, hvad der er relevant at inddrage i fortællingen, bliver i udgangspunktet lagt hos deltageren selv, i modsætning til at lade et snævrere forskningsfokus specificere temaer for en interviewguide. Det er den enkeltes udvælgelse af og subjektive perspektiver, positionering og retrospektive betydningstilskrivninger i forhold til forskellige hændelser, forløb og (strukturelle, institutionelle) betingelser, der er i fokus. Således er de fortalte historier – og deltageres egne kommenteringer af disse⁶ – også et led i at positionere sig i forhold til sine egne fremtidshåb, forskeren og andre (ikke direkte tilstedeværende) modtagere såvel som kulturelle diskurser (om eksempelvis “normalitet”, “udsathed”, “identitet”, “medborgerskab” osv.). Fortællingerne udgør med andre ord en aktiv del af deltagerens refleksions- og forandringsproces. En livshistorisk tilgang bidrager således til at møde deltagerne som (forsknings)subjekter.

6 De opfølgende interview er ofte begyndt med at deltagerne ‘siden sidst’ har reflekteret over – analyseret – den livshistorie de umiddelbart fortalte ved vores første møde. De er kommet i tanker om vigtige supplement, og har tænkt nye ting i forhold til deres egen situation.

Involvering af deltagerne i fortolkning, teoridannelse og formidling forbliver dog ofte “en attraktiv aspiration” i mange forskningsprojekter (Lather, 1991, s. 60) – og der skal yderligere skridt til at inddrage dem i en mere grundlæggende forhandling af de beskrivelser, fortolkninger og principper, der strukturerer formidling fra og om projektet (Kvale & Brinkmann, 2009, s.282; Lather, 1991, s. 58). I dette projekt er løbende dialoger om mulighederne for “en anden slags bog” og arbejdet med forskellige (poetiske) repræsentationsformer eksempler på greb, der har forsøgt at gøre en sådan involvering mulig.

Forestillinger om “en anden slags bog”

I den oprindelige projektbeskrivelse var det min idé, i den sidste projektfase at samle deltagerne i en eller flere grupper, præsentere dem for uddrag af interviewmaterialet og lade dette være oplæg til diskussion vedrørende fortolkning og formidling. Formålet var at invitere flere vinkler på og tolkninger af projektet og dets producerede materiale ind. Disse diskussioner om fortolkning, repræsentation og formidling har i høj grad været integreret med deltageres fortællinger om deres liv.

Oplevelsen af ikke at blive hørt eller kunne opnå indflydelse eller beslutningskraft er en væsentlig horisont for, at deltagerne i dette projekt kaster sig ind i diskussionen om “bogen”. “Bogen” refererer til den hovedpublikation, der skal udspringe af og afslutte projektet. I min introduktion til projektet har jeg fortalt deltagerne, at jeg foruden at skrive artikler i videnskabelige tidsskrifter også overvejede at skrive en bog. En bog, der – meget åbent formuleret – på en eller anden måde kunne bidrage med deres perspektiver på unges liv og sociale problemer, og hvor deres erfaringer kunne bringes videre til de relevante parter og i sidste ende bidrage til en praksis, der bedre møder og hjælper unge med problemer. Deltageres livshistorier rummer utallige eksempler på situationer, hvor de har oplevet at blive

mødt, kategoriseret og repræsenteret på måder, de fandt misforståede. Af velfærdsprofessionelle, af almindelige medborgere, af mediebilleder og politikere. Deltagerne fortæller om episoder, hvor de ikke bliver hørt i sager, der vedrører deres liv og interesser, og hvor deres forståelser af problemer og ressourcer eller forslag til løsninger ikke regnes. Såvel danske og internationale forskere (Alanen, 2010 og 2001; Warming, 2009, Hill et al, 2004; Hart, 1992) som den danske Ankestyrelses Praksisundersøgelser (2011) påpeger også denne tendens. Deltagerne støder mod en særlig opfattelse af børn og unge som ukyndige, umyndige og derfor nogle, der ikke er/bør være ansvarlige – et billede, der står i kontrast til en opfattelse af den voksne fuldgyldige borger som en uafhængig, rationel, ansvarlig person (Hill et al, 2004). Dette kan opfattes som et udtryk for en generationel samfundsorden: at børn og unge som social gruppe står i en underprivilegeret position i en social og retslig orden (Alanen, 2001). Det slår i særlig grad igennem for unge, der foruden at være ‘unge’, og derved i en underprivilegeret generationsposition, også kategoriseres som ‘patienter’, ‘klienter’ eller ‘socialt udsatte’ i forskellige velfærdsindsatser. Diskussionerne om “bogen” i dette projekt har stærke etiske dimensioner, fordi de refererer til deltagerens erfaringer med og oplevelser af at blive repræsenteret (og misrepræsenteret) – i journaler og sagsakter, i medierne og forskningslitteraturen – uden at have haft indflydelse på repræsentationens form og indhold. Her ligger en etisk udfordring også for forskere i forhold til ikke blot at lade deltagerne komme til orde, men at involvere dem og udforske deres differentierede perspektiver som væsentlige bidrag til vores forståelser af og teorier om den sociale verden (James, 2007, s. 262). Det har været en grundlæggende ambition for mig med dette projekt at arbejde udviklende i forhold til måder at involvere (unge) mennesker på. Det er således (blevet) centralt for projektet at tænke højt om “bogen” (som fortsat er

under tilblivelse hvad angår form, indhold og publikationsaftaler) og at skabe rum for dialog med de unge om repræsentationer af dem.

Flere af deltagerne havde tidligt i processen tanker om, hvordan andre (professionelle) skriver, hvordan de repræsentationer, som sagsbehandlere, journalister eller forskere frem skriver, nogle gange får de unge “splittet ad” eller er formuleret i et sprog, som de unge ikke kan læse. Deltagerne berørte endvidere, hvilke temaer og konklusioner det derfor ville være vigtigt at præsentere i “min bog”, “vores bog” eller blot “bogen” – herunder “hvilken slags bog” det skulle være. Diskussioner vedrørende de fortolkninger og (re)præsentationer, der kunne komme ud af forskningsprojektet, har været en løbende del af min kontakt med deltagerne⁷. I et af de allerførste interview til projektet foreslog en kvinde, da jeg forklarede projektets mål og planer, at jeg skulle skrive “en anden slags bog”:

Det er rigtig vigtigt – at skrive noget til sagsbehandlere og forskere. Men du skulle også skrive noget der kunne få almindelige mennesker til at se både at jeg ikke bare ‘er’ problemer – og omvendt, at nogle ting er mere komplicerede end de tror. Noget de kan læse, mærke og tænke lidt over. Det virker næsten mere relevant for mig.

En anden kvinde i projektet har tidligere og under hele projektforsløbet stillet op til interview med forskellige studerende og journalister og fungeret som repræsentant eller talsmand for de unge i det støttetilbud, jeg mødte hende igennem. Hun har sin egen dagsorden, der gør det meningsfuldt for hende at deltage i disse forskellige aktiviteter – en dagsorden, der blandt andet handler om at nuancere offentlighedens billede af unge med problemer. Hun har set projektets “bog” som endnu en

⁷ Eksempelvis har de opfølgende interview været fulde af kommentarer til – fortolkninger af – det der blev fortalt ved det første interview, forestillinger om hvordan jeg potentielt havde fortolket det samt kommentarer til hvordan det burde fortolkes.

anledning eller et medie, der er meningsfuldt i den sammenhæng. En tredje deltager sagde efter et interview, at det “foreløbig havde været en god oplevelse” at deltage i projektet, men fortsatte:

Men det er jo svært at sige noget endeligt om før jeg har set hvad der kommer ud af det – hvordan I i sidste ende præsenterer mig, og hvordan jeg så vil have det med dét.

Disse deltageres forestilling om en forskningspublikation er, at den er en bog til sagsbehandlere og andre forskere *om* dem (ikke hverken *til* eller *fra* dem) – en bog, de ikke kan og ikke er tiltænkt at læse. En bog, som henvender sig til professionelle og ikke til “almindelige mennesker”. Og som forskere er vi ofte i en situation, hvor vi netop svarer på projektoplæg med forventninger og krav om, at vi ‘informerer praksis’, ‘klæder praksis på’ eller ‘evidensbaserer praksis’ – en mere standardiseret og endimensionel tanke om (nedsivning af) viden end den blødere formulering ovenfor om at ‘læse, mærke og reflektere over’.

Projektets deltagere ytrer ønsker og forventning om, at dette projekt og “bogen” skal bidrage til en anden samfundsmæssig forståelse af dem og deres situation. Deres egne indspil i diskussionen om, hvad der skal med eller ikke med i bogen, og om hvilken slags bog det skal være, er interessante, fordi de retter en særlig opmærksomhed mod forhold, som *de* finder vigtige – og desuden mod det faktum, at deltagerne ikke nødvendigvis er enige hverken med hinanden eller med mig om, hvilke specifikke forhold dét så er. Deres indspil antyder samtidig et behov for etiske refleksioner, der ikke kan henvises til et appendix i projektbeskrivelsen. Det drejer sig ikke blot om at opnå informeret samtykke eller anonymisere deltagerne. Ethiske overvejelser bør være centrale dimensioner af overvejelser og beslutninger vedrørende både forskningsfokus, metodevalg og repræsentationsformer gennem hele forsk-

ningsprocessen. I dette projekt har forskningsspørgsmål, teori, metode og formidlingsformer eksempelvis været gennemtrængt af spørgsmål om, hvordan deltagerne som (unge) subjekter med flerfoldige stemmer og synspunkter konkret kan involveres i (forskellige former for) praksis. Spørgsmålet er, hvordan en tekstlig repræsentation af forskningsanalyser kan formes, så den kan rumme flerstemmighed, og hvordan man (i regi af et forskningsprojekt) kan skabe rum for artikulation og forhandling af magtrelationer og videnshierarkier og bidrage til en mere inklusiv praksis.

Differentierede stemmer og usamarbejdsvillige tekster

En måde at inkludere deltagernes forskellige stemmer på er naturligvis at lade dem deltage i skrivningen. Hver gang forestillingen om “en anden slags bog” er blevet drejet eller udvidet, er det også blevet nødvendigt at gøre sig tanker om “et andet materiale” eller “nogle andre spørgsmål”. Når en deltager har sagt: “der skulle være digte eller noget mere følelsespræget i bogen”, har det været nødvendigt at spørge vedkommende og de øvrige deltagere: “skal der være digte” og “har I digte”? På den måde var det først sent i processen, at deltagernes egne digte og dagbogsnotater blev bragt på banen. Og først for nylig, at vi begyndte at diskutere billeder. En måde at skabe flerstemmighed og differentiering i repræsentationen er således at inkludere dagbogsnotater, breve, essays eller digte, som deltagerne selv har skrevet og bragt ind i projektet. Ved at sætte disse i forhold til hinanden og til mine – nogle gange mere akademiske – afsnit kan vi forsøge at konstruere en mindre autoritær, eller i Lathers termer en “mindre samarbejdsvillig tekst” (Lather, 2000, s. 19).

En anden måde – som er den jeg vil beskæftige mig med her – er at arbejde med sine egne forskningsanalyser af enkelte deltageres fortællinger på en måde, der gør det muligt for dem at se med, kommentere osv.

Forskellige former for kreativ skrivning eller poetisk repræsentation (Richardson, 1993; Krøjer, 2003; Hølge-Hazelton, 2003; Faulkner, 2007) har her været produktive greb i forhold til at inkludere og udforske forskellige perspektiver. De konkrete repræsentationer bliver til efter analyser af optagelser, transskriptioner og observationsnoter fra et eller flere interview med en person. Jeg udvælger passager i transskriptionen, som jeg finder centrale i forhold til historiens omdrejningspunkter og det, der er på spil for den specifikke person – passager, der er særligt emotionelt eller sanseligt ladede. Jeg kondenserer herefter passagerne, i den forstand at jeg klipper sætninger eller dele af sætninger ud og rekonstruerer dem. Jeg afprøver flere former, hvoraf en er en variant af det klassiske kronologiserede prosaportræt, man ser så ofte i etnografiske forskningspublikationer, at det forekommer nærmest neutralt realistisk.

Eksemplet, jeg vil give nedenfor, er en poetisk repræsentation – det Faulkner kalder “research poetry” eller et narrativt digt (Faulkner, 2007, s. 219). Den poetiske repræsentation er på samme tid en særlig analyse-modus og en særlig analyse-tekst. Konkret har jeg som analysegreb klippet centrale sætninger og ord ud og arrangeret dem grafisk, så de ligner et digt, mens oprindelige rækkefølger og ordvalg er bibeholdt. Jeg har derefter givet digtet en overskrift. Kondenseringen og navngivningen af den poetiske repræsentation – og i nogle tilfælde sammenstillingen af flere sådanne repræsentationer i en serie som nedenfor – udgør en alternativ måde at præsentere mine analyser og fortolkninger på (Richardson, 1993; Krøjer, 2003; Hølge-Hazelton, 2003). Det følgende er et længere uddrag af den poetiske repræsentation af Lauras fortælling – som udgør et eksempel på, hvordan sådan en type tekst kan se ud, og et afsæt for at opridse nogle af de etiske udfordringer, der er ved at arbejde på denne måde.

Den poetiske repræsentation af Lauras fortælling

Hjemme

Altså
jeg kunne ikke lide at være derhjemme
jeg sagde til min far at jeg helst ville være
hos ham

men jeg turde jo ikke sige det derhjemme
heller ikke til min mor fordi jeg var bange for
at såre hende

Men jeg ved ikke rigtigt om min far kunne
mærke...

jeg har aldrig sådan sagt
at min mors mand slog mig så meget

Kommunen

Jeg tror man er mere obs på det
hvis forældrene har været udsat for et eller
andet,

de er alkoholikere
eller har et eller andet sølle job
eller et eller andet,
Jeg er jo vokset op i Gentofte
og min mor er laborant
og Klaus er revisor,
der var ikke nogen finger at sætte på noget,
der var penge til det ene og der var penge til
det andet,

det var bare det der glansbillede
Og der tror jeg måske
at kommunerne nemmere ser dem,
hvor forældrene er ude i et eller andet,
hvor forældrene er alkoholikere
eller tidligere stofmisbrugere eller sådan noget,
der følger man mere op på børnene

Statsamtet

Jeg skulle til sådan en samtale om
hvor man har det bedst
jeg ved ikke om hun er jurist,
det var sådan en dame jeg snakkede med

Så bliver der egentlig bare snakket,
 og så bliver det skrevet ned,
 og så får ens forældre et brev
 Man kan også vælge at sige
"jeg vil ikke have at de får et brev"
 men så skal de jo stadigvæk ind til en eller
 anden samtale
 hvor de får at vide,
 hvad der så står i det brev
 som hun alligevel har skrevet
 idet vi har siddet og snakket.

Jeg fik der til at stå det som min mor helst ville
 have at jeg sagde.
 Jeg vidste jo ikke rigtigt hvad der ville ske,
 jeg vidste bare at de ville gå fuldstændig amok
 derhjemme
 Sådan kom der ikke nogen konflikt ud af det
 på den måde at jeg fik slag for et eller andet
 som jeg havde sagt
 Så sagde jeg alle de gode ting fra min mor.
 at jeg havde alle de der sportsaktiviteter
 og havde nogle gode veninder
 og et godt nabolag
 hvor jeg godt kunne lide at gå i skole
 sådan nogle små ting.

Jeg kunne jo bare have sagt
 at jeg helst ville bo ved min far
 færdig – kort – slut
 så havde de vel ikke behøvet at stille en masse
 dybe spørgsmål
 for at komme tættere ind,
 Men det gjorde jeg jo så ikke...

Ja, det er da en kæmpe chance,
 så kan man jo bare åbne op hvis det var det
 man ville,
 Men du sidder jo stadigvæk midt i det der
 møde
 og ved at alle mulige andre omkring dig ved
 at du er inde til det der møde,
 og når du er færdig
 så kommer din mor og stiller en masse spørgs-
 mål

"nå gik det godt?"
 og min far han vidste jo godt hvilken dato jeg
 skulle ind til møde,
 og så ventede han bare på at få brev...

Men det er da godt hvis alle andre børn kan,
 kan lette deres hjerte
 eller turde sige derinde hvad det er de helst
 vil, men...
 nej – jeg ved det ikke,
 ja – jeg ved det ikke.
 Jeg tror da ikke
 at jeg er den eneste der synes
 at det har været nogle svære ting at skulle
 igennem.

Psykiateren

Så bliver jeg sendt til psykiater også,
 først er det nogle samtaler både med mor,
 Klaus og mig,
 og så er det samtaler med mig og Klaus,
 og så er det min mor og Klaus,
 og mig og min mor,
 så er det bare
 mig...

Det var både at snakke om sygdomsforløbet
 og de ting der sker og rører en

Men jeg syntes det var træls
 fordi en psykiater stiller dig spørgsmål
 som du skal svare på
 Det syntes jeg var træls,
 jeg kunne ikke stille ham spørgsmål

Det var egentlig ikke de problemer
 det var mere mit sygdomsforløb,
 det sygdomsforløb der blev snakket om,
 af mor og Klaus og ham,
 og mig og Klaus,
 og mig og mor og ham.

Der blev ikke sådan snakket om hvad jeg fej-
 lede,
 mere det der med

at jeg var utrolig psykotisk
 og folk blev meget forskrækkede
 og at jeg slet ikke lignede mig selv
 og måden jeg reagerede på var slet ikke mig
 og jeg ville egentlig ingen af de ting som jeg
 plejede at elske,
 og jeg sov hele tiden
 og ja, jeg lukkede mig selv ude fra alt
 jeg så ting der ikke var der,
 og hørte ting der ikke var der
 og gemte mig og var rigtig bange og...
 ja...

Lægen

Vi skal til lægen
 og jeg kan ikke huske
 han skal tjekke et eller andet
 jeg skulle i hvert fald af med mine bukser
 og så skulle han tjekke et eller andet.
 Både min læge og min mor de står bare...
 Så står jeg bare der

Hvordan er billedet?

Min læge står der og er totalt paf,
 Min mor står der og er totalt mundlam

Og så siger hun et eller andet i nærheden af
 "Nej lille skat, tag du bare dem på igen"...
 Og det gør jeg så...

Hvordan ser dine ben ud?

Jamen der er...
 det er jo nærmest ét stort sår,
 det er ikke engang et lår...
 hernede er det ikke så slemt
 men her oppe,
 det er nærmest ét stort åbent sår...

Jeg siger ikke mere overhovedet
 efter jeg nærmest havde skældt ham ud og sagt
 "jeg skal ikke af med de bukser!"
 og jeg bliver ikke rigtig,
 der bliver heller ikke tjekket op på det jeg skal

På en eller anden måde
 så går jeg ud derfra,

og så tror jeg min mor snakker med ham
 og så kører vi hjem,

Men min mor siger ikke rigtigt noget.
 Jeg ved ikke om det var fordi at hun på en
 måde var klar over det,
 men hun siger i hvert fald ikke noget,
 og hun gør heller ikke noget,
 så det bliver jeg egentlig bare ved med i et
 par år.

Min lærer

Min synsvinkel er
 at det er mig der skaber problemerne ud af
 mig selv,
 fordi det er mig der er problemet,
 det er mig der er noget galt med,

Men så siger min lærer,
 (som jeg havde sidste år,)
 hun lavede sådan en lille tegning
 hvor hun tegner mig i midten
 og så alle de mennesker der er ude omkring,
 og så siger hun
 "jamen er det ikke dem der skaber noget",
 altså sådan at det går ind ad,
 hvor det er dem der skaber problemerne for
 mig,
 og det er jeg blevet lidt bedre til at kunne se
 nogle gange,
 at måske er det med til at gøre det.

Men det er stadigvæk lidt svært
 for jeg synes jo stadigvæk at det er mig,
 hver gang der er et eller andet
 at det er på grund af mig
 at tingene opstår...

Dialogen om repræsentationen af Lauras fortælling

Hvis man nu som læser har en ubehagelig
 fornemmelse af at have været igennem noget
 barsk; føler sig i tvivl om, hvad der netop er
 foregået, og hvordan man skal forstå det; fø-
 ler sig efterladt uden noget sted at rette alle

sine spørgsmål hen; så er det for så vidt lykkedes at repræsentere Lauras fortælling på en måde, der illustrerer og videreformidler dens grundstemning. Det er ikke mit ærinde i denne artikel at hjælpe læseren af med denne stemning ved at udfolde indholdsanalysen af Lauras forløb og de velfærdsindsatser, hun har været i kontakt med – hvilket for så vidt fordrer etiske overvejelser over, hvad man kan være bekendt at udsætte sin læser for. Jeg vil snarere fremskrive nogle centrale punkter i forhold til, hvad det betyder at repræsentere Lauras fortælling i denne form, som implicerer Laura, undertegnede og læseren på en særlig måde. Hvilken form for viden og hvilken type forskningsproces bidrager dette greb til?

Den poetiske repræsentation konstituerer en fordoblet repræsentation, der som analytisk greb både bygger på og bryder med livshistoriens former, og som rummer Laura som både subjekt og objekt for vidensproduktion. Den artikulerer således forskellige positioner og spændingsforhold i forskningsprocessen og -konteksten. I denne forskningsformidling sigter jeg mod en verfremdungs-effekt, hvor de tekstlige virkemidler skaber og formidler en fortolkning, og på samme tid iscenesætter et brud (med den akademiske genre), der afslører fortolkningen som netop fortolkning. Den poetiske repræsentation suger læseren ind i et særligt emotionelt univers – men bidrager samtidig til at skabe brud også i forhold til denne stemning eller illusion, når akademisk tekst og poetiske passager, argumentation og uforklaret sansning får lov at skurre mod hinanden.

Den poetiske repræsentation konstituerer med afsæt i Lauras fortælling et tekstligt *produkt*: en skriftligt fæstnet analyse og en særlig visning af Lauras forløb og situation. Som sådan udgør den en særlig form for vidensbidrag, der kan danne baggrund for en særlig slags velfærds- eller professionskritisk indspil. Det kritiske potentiale er for denne type indspil ikke først og fremmest at dokumentere, at “mere information” var nødvendig for at

få “det fulde billede” af Lauras situation. Det er snarere at vise, hvordan særlige kategoriseringer af børn og unge, ligesom de fysiske, sociale og pædagogiske rum de bliver mødt i, har afgørende betydning for, hvad der kan vides, hvem man kan være, og hvordan situationer kan forandres.

I samme instans (be)fordrer repræsentationen (endnu et led i) den *proces*, hvor viden og fortolkninger bliver til og foldes ud – en særlig form for deltagelse, som jeg primært interesserer mig for i denne artikel. Den poetiske repræsentation har den fordel, at den let kan bringes tilbage til deltagerne som oplæg til diskussion. Ulig mange akademiske tekstformer kan deltagerne læse og forholde sig kommenterende til denne form for analyse. Den er en ‘ting’, jeg kan vise Laura, og som kan udgøre en fælles platform for fortsat diskussion med hende om min analyse og fortolkning af hendes fortælling. Som sådan udgør den et anderledes og frugtbart grundlag for fælles fortolkning og for – i dialog med Laura – at vælge eller skabe en repræsentationsform, der understøtter indholdet. Dette er en proces, der pågår i skrivende stund, og som derfor afføder en diskussion præget af åbne ender og tentative overvejelser snarere end stringente beslutninger og opfordringer. Men grundlæggende understøtter denne måde at arbejde og mødes på nogle andre relationer og interaktioner end den klassiske forsker-udforsket-relation eller en forskningsproces, hvor unges bidrag forstås som data-materiale, som det er forskerens opgave at definere indsamling, analyse, fortolkning og formidling af.

Knyttet til den proces og de relationer og interaktioner, der opstår omkring denne form for tekstproduktion, opstår også særlige etiske dilemmaer. Umiddelbart lader deltagerne generelt til at opleve, at former, som giver en samlet (om end partiel) fremstilling af deres fortælling, og som de selv er med til at beslutte, får dem til at stå tydeligere frem “som en hel person”. De slipper så at sige for at se

sig "splittet ad" i små separerede citater strøet om i en akademisk analysetekst. Den poetiske form fremstiller deltagerne som følelsesmæssigt genkendelige og virkelige, men har på samme tid et præg af fiktion og verfremdung. Nogle deltagere har således oplevet, at selv når de poetisk fremstillede analyser af eller kommentarer til deres fortælling ikke umiddelbart har overlappet med deres egne, så har de alligevel kunnet forholde sig til dem og finde genkendelige elementer i dem: "Sådan havde jeg ikke tænkt på det – men det *er* nok en pointe ved min historie". I den forstand lykkes den måde, vi arbejder på, med at etablere nye indsigter, samtidig med at den ser *med* og ikke *bag om* deltagerne.

Hvad angår Laura, så var hun positiv i sine kommentarer til den poetiske repræsentation af hendes fortælling. Laura havde i forhold til mit første udkast af ovenstående repræsentation nogle mindre rettelser, men kunne genkende sig selv og sin historie og følte, at de pointer, der var vigtige for hende, var bragt videre. Hun sagde både, at "jeg kan fuldstændig høre mig selv sidde der i sofaen og sige det her", og at det var "flot skrevet" – med andre ord: repræsentationen er og opleves som både hendes ord og mine. Ud fra en ambition om kommunikativ validering skulle undertegnede forsker i den forstand være glad og tilfreds. Men Laura havde også et interessant udsagn om sin læsning af teksten, som peger mod etiske dilemmaer forbundet med denne måde at arbejde på. Hun sagde:

Jeg var faktisk så begejstret at jeg ringede til skolen og ville have læst det højt for min kontaktlærer – men hun havde ikke vagt i dag. Jeg vidste ikke om jeg måtte læse det højt... Men for ligesom at vise hende hvad jeg er med til...

Lauras begejstring ligger til dels i at se, at det, hun har fortalt, nu 'tager form'. Teksten er et konkret forslag til et element, der kunne indgå i "bogen", og den begynder således at

tegne mere konkrete billeder af, at "bogen" er undervejs, såvel som hvilken type bidrag den kan ende med at rumme. Laura er begejstret, fordi hun i denne tekst genkender sin historie og sine budskaber, og fordi hun føler sig tilpas med tekstens form – "det er flot skrevet". Laura er stolt over teksten og vil gerne vise den frem som noget, hun "er med til". Laura oplever at være med til at skabe noget, hvis betydning rækker ud over selve deltagelsen i projektet. Hun har en forestilling om, at "bogen", herunder hendes bidrag, kan gøre en forskel for andre. Hun vil gerne vise sit bidrag til sin kontaktlærer på den skole, hun i mellemtiden har færdiggjort og forladt. Denne lærer står frem i Lauras fortælling. Hun har med sin lille tegning har bidraget særligt til at forandre Lauras liv og selvopfattelse. Når Laura ønsker at vise teksten til præcis denne lærer, understreger det naturligvis lærerens betydning for Laura, men det viser samtidig, at Laura så at sige involverer forskningsprojektet som et betydningsfuldt indslag i hendes liv og refleksionsproces.

Et etisk dilemma, der antydes i Lauras udsagn, er spørgsmålet om, hvordan denne form for forskningsproces spiller sammen med deltagerens identitetsprocesser. For nogle deltagere er processen omkring fremskrivning af analysen og valget af repræsentationsform meget tydeligt vævet sammen med identitetsbygning. Martin for eksempel var skeptisk overfor digtformen, som han syntes fik ham til at fremstå "usammenhængende". Vanskeligheder med struktur og sammenhæng var et karakteristikum ved hans måde at kommunikere på, som han måske nok kunne genkende, men som også er noget han har kæmpet med og absolut ikke ønskede understreget. Han ønskede snarere repræsentationen af hans livshistorie omarbejdet til en mere kontinuert prosa-form. (Han bidrog derudover med et af sine egne digte, der ulig den poetiske repræsentation ovenfor er struktureret om versfødder og rim.) Forskningsprojektets aktiviteter udgør således også aktiviteter, der drejer sig

om at få øje på og få sat ord på den forandring, han er i færd med: at få dokumenteret og præsenteret den person, han ønsker at være. Det er en udfordring for mig at beslutte, hvordan jeg skal balancere hensynet til at afspejle “det usammenhængende”, som er en del af hans fortælling og hans daglige udfordringer; til at komme hans ønsker vedrørende repræsentationsform i møde; og til at fremskrive og vise ham nogle sammenhænge, som jeg får øje på, men som han ikke nødvendigvis har blik for i sin egen fortælling. Som sådan udgør dialogen omkring repræsentationerne potentielt et aktivt, pædagogisk moment i deltagerens livs- og læreproces såvel som et element i den forskningsmæssige vidensproduktion. Hvor en dekonstruerende analyse kan have det etiske problem, at den efterlader deltagerne med en fornemmelse af at være blevet “splittet” eller “opløst”, så fordrer den mere (re)konstruerende tilgang grundige etiske overvejelser over, hvordan man i sin repræsentationsform udfordrer og destabiliserer henholdsvis styrker og konfirmerer eller reformulerer deltagerens selvforståelser (Larsson & Sjöblom, 2009, s. 277).

Dilemmaer i dialogen om repræsentationsformer

Laura vil gerne vise den betydningsfulde lærer, at hendes proces med at forstå og udvikle sig selv fortsætter, og at hun bærer lærerens bidrag videre i sit eget liv og – gennem “bogen” – også til andre unge og lærere. Tilsyneladende er det lykkedes at skabe et rum, hvor Laura føler sig som medproducerende, medbestuttende subjekt i forskningsprocessen. Og så er hun alligevel usikker på, om hun “måtte læse det højt” – om hun egentlig har ejerskab og råderet over teksten.

Betyder det, at Laura er blevet forført eller forledt? At hendes beslutningskraft er pseudo? Flere dimensioner af forskningsprojektets ramme for at “være med” kommer i hvert fald til syne her som udfordringer af etisk såvel som

videnskabelig art. Et forhold er, at fokus på involvering og dialog kan komme til at skygge for en mere fyldig diskussion om, hvem der har (hvilke former for) ejerskab til de tekster, vi producerer i forbindelse med projektet – ligesom det “at være med” måske kan komme til at stå frem som enten klarere eller mere betydningsfuldt, end “hvad man er med til”. Den interesserede opmærksomhed, der opleves positivt, kan komme til at overskygge analysens indholdspointe og disponere deltageren for at kvittere med en positiv tilbagemelding – og det er ikke altid enkelt at vurdere, i hvilken udstrækning tilbagemeldingen er relateret til analysens budskab.

Et andet forhold er den samfundsmæssige kontekst – hvad man i bredere forstand er med til i et involverende projekt med unge. Med en målsætning om at udfordre klassiske magtrelationer gennem at lade unge “være med”, kan man måske komme til at skabe forventninger om, at det, de unge her er “med til”, har større rækkevidde og gennemslagskraft, end det realistisk kan forventes. Der er gode grunde og vigtige potentialer i, inden for et givent projekts ramme, at arbejde for at destabilisere særlige magtrelationer og give deltagerne plads og medbestemmelse. Men der er formentlig grænser for, hvor meget denne tilgang kan rokke ved eller forandre uden for projektets egen ramme – selv i projekter og miljøer, der umiddelbart grænser op til det. Omvendt kan betydningen af involveringen også underdrives. Inddragelse er en særlig måde at positionere unge på. Det er vigtigt at gøre sig overvejelser om, hvad fokus på inddragelse og deltagelse (som i særlige varianter også er politiske projekter i velfærdsstaten) også betyder, og hvilke former for ansvar, (selv)udviklingskrav, medborgergørelser osv., der følger med. I dette perspektiv kan man ikke være sikker på, at det altid er i de unges interesse “at være med”.

Endvidere er den bredere kontekst i selve “bogen” væsentlig. Deltagerne ser og kom-

menterer ganske vist mine udkast til form og indhold vedrørende repræsentation af deres egen fortælling og får indflydelse på den form, de selv bliver repræsenteret i. Men deres kommentarer forholder sig til en poetisk repræsentation i 'isolation'. De forholder sig til, om min fremstilling stemmer med det, de synes, de fortalte; om vægtningen af problemstillinger forekommer rimelig og respektfuld; om formen understøtter indholdet osv. De forholder sig ikke her til de budskaber, der kan træde frem, når en samlet præsentation bærer en tekst frem ved siden af eller relateret til en anden, eller kommenterer den med videnskabelige begreber. Det kan have stor betydning, hvordan den enkelte repræsentation sættes ind i en sammenhæng i "bogen". Som sådan kan det enkelte bidrag ikke egentligt vurderes eller diskuteres uden den publikationsmæssige kontekst, det i sidste ende vil indgå i. Således fordrer den proces, der foreløbig er lagt op til i dette projekt, endnu et loop for at følge processen til dørs: At deltagerne også forholder sig til den samlede tekst, dens genre(r) og budskaber. At de involveres i redaktionsfasen, hvor tekster og eventuelt andet materiale udvælges, sættes op i forhold til hinanden i særlige rækkefølger, konstellationer og grafiske fremstillinger, og er med til at diskutere, om de forskellige tekster skal stå alene eller forbindes af en form for tekst – hvem der i givet fald skal skrive den, og hvilken karakter den skal have.

Involveringen betyder tydeligvis også noget for måden, det er muligt at være forsker på. Jeg bliver på godt og ondt forpligtet på dialogen med deltagerne om "bogen". Det efterlader mig usikker – på den måde at jeg ikke (endnu) ved, hvilken bog dette skal blive til. Det er potentielt sårbart for mig som forsker at være synligt subjektivt og emotionelt involveret i processen og at formidle forskningsmæssig viden i et følelsesladet, evokativt sprog præget af tentativ refleksion snarere end endelige slutninger – og således i kontrast til dominerende forestillinger om valid viden og forsknings-

publikationer. Og jeg er nødt til at manøvrere i modsætningsfyldt farvand, hvor hensynet til at lade de involverende processer og deltagernes respons få tid og vægt i nogen grad (eksempelvis omkring skrivningen af denne artikel) støder sammen med krav om løbende publikation og behov for faglig udveksling, som karakteriserer min arbejdssituation.

Udfordringerne omkring "en anden slags" vidensproduktion

Med sine let flimrende billeder efterlader den poetiske repræsentation, den proces, der er baggrund og kontekst for den, samt de etiske dilemmaer, der følger med den, mange diffuse åbninger og løse ender. Ifølge Lather konstituerer dette præcis en mulighed for og en bevægelse mod en anderledes etisk forskningspraksis (Lather, 2007, s.viii):

Such a move is about the economies of responsibility within a noninnocent space, a "within/against" location (...) [It] is about both "doing it" and "troubling it" simultaneously. (Lather, 2007, s. 38)

Men hvordan er det overhovedet muligt at skrive "en anden slags bog" eller træde ind i en "within/against" position? Hvordan kan man i praksis skrive eller komponere "bogen" så den konstituerer et sammenhængende fagligt og teoretisk argument og samtidig udfordrer eller mistror impulser i retning af at skabe sammenhæng og enstemmighed (Holbrook, 2010, s. 179)?

Participatoriske metoder bliver ofte som i det tidligere citat fra Morrow & Richards (1996, s. 100) fremhævet som en vej til mere demokratiske, egalitære og endda emancipatoriske dimensioner af forskning. Med afsæt i vidensproduktioner, der udfordrer et traditionelt akademisk eller professionelt patent på viden, sættes fokus på kollaborative læreprocesser, på hvordan 'det vi ved' konstituerer os som subjekter, og på de forandringsprocesser,

der kan sættes i gang med nye perspektiver på personer, strukturer, relationer og forandring (Aagaard Nielsen & Svensson, 2006, s. 21; Delanty, 2003). I nogle traditioner præsenteres deltagelse og samarbejde således som etiske udgangs- eller standpunkter, der kan sikre demokratisk ejerskab i forhold til vidensproduktion (Aagaard Nielsen & Svensson, 2006; Westlander, 2006; Hart, 1992). Ofte refereres til et ideal om ‘fuld deltagelse’ (Westlander, 2006) eller ‘deltagerinitierede/-drevne processer’ (Hart, 1992). I begge tilfælde underforstås en grundfigur, hvor den gode aktionsforskning arbejder med et fælles defineret problem mod at skabe konsensus og en fælles defineret løsning. Om end jeg i dette projekt har været drevet af et etisk imperativ i retning af at skabe et deltagelsesorienteret design for vidensproduktion, så er det vigtigt ikke at gå naivt til denne problemstilling. Det er ikke alle former for deltagelse, der er karakteriseret ved demokrati eller ligestilling (Barber, 2009, s. 27). Og deltagelse sikrer ikke i sig selv validitet og reliabilitet af vidensproduktion eller forskningsbidrag. Kothari (2001) påpeger, at deltagelsesorienterede metoder ofte simplificerer både videns og magts natur (ibid, s.140). I de sociale processer og konkrete teknikker til vidensproduktion, og altså de former for kontrol og magt, der er knyttet til partcipatorisk forsknings epistemologi, bliver både viden og magt ofte identificeret og problematiseret som spørgsmål om ‘at have eller ikke have’ (i mere eller mindre manifest materialitet), snarere end som social og politisk diskurs og forhandling eller kropslig praksis (ibid, s.141). Det er en stående udfordring at tilrettelægge og undersøge vidensskabende processer, så der skabes blik for de forskelligartede magtforhold, der præger den viden, der produceres i det specifikke projekt (ibid). Spørgsmål vedrørende repræsentationsformer og formidling af “partial truths – committed and incomplete” (Clifford, 1986, s. 7) er fortsat centrale, ligesom vi fortsat må overveje, hvordan vi i vores forsknings-

praksis kan supplere vores egne betydnings-tilskrivninger med betydningsforhandlinger med forskningsprojekternes deltagere (Lather, 1991, s. 59).

Etisk reflekteret repræsentation handler for mig om at nærme sig måder at give stemme på og måder at møde deltagerne på, der er myndiggørende snarere end kontraktliggørende. Her mener jeg, at det arbejde, vi gør i dette projekt, har potentialer. Men at arbejde mod større reciprocitet i forskningsprocessen er ikke det samme som at implicere konsensus, homogenitet eller symmetri – eller for den sags skyld at overlade det til deltagerne alene at skrive “bogen”. I stedet bliver jeg inspireret af Phillips (2007), der arbejder fra en bakhtinsk forståelse af, at betydning skabes i spændingsforholdet mellem forskellige stemmer – og at den enhed, der opstår i betydningskabelse, altid er en flerstemmighed, fuld af modsætninger. Phillips begrebsætter dialog som

both a tension between maintaining one's own position whilst being open to other positions and a tension between creating a space for a plurality of voices and orchestrating the process, such that some kind of coherent structuring of voices is produced – a chorus rather than a cacophony (Phillips, 2007, s. 9).

Stemmer formidler i denne forståelse altid lokale, partielle perspektiver og særlige former for viden. Det fordrer analytisk opmærksomhed på, hvornår og hvordan dialogiske momenter konstitueres i interaktionen mellem aktørerne (ibid, s. 9). Med dette teoretiske perspektiv på deltagelse og vidensproduktion forstås både forskeren og de øvrige deltagere som involverede fra en særlig position, som situerede i og med særlige normer og værdier (Lather, 1991, s. 10). Forskeren er ikke en neutral formidler af viden, og de øvrige deltageres stemmer er ikke bærere af en mere autentisk sandhed (Lather, 2000). Det er derfor vigtigt at se kritisk på vores design af og interaktioner i forskningsprocessen. Her bidrager

det dialogiske arbejde omkring de poetiske repræsentationer til at lære mig vigtige ting. Ikke alene om, hvordan de unge, der deltager i dette projekt, forstår og oplever sig selv, deres livssituation og den sociale verden, de lever i – ofte på helt andre måder end de velfærdsprofessionelle og forskere, de møder på vejen. Men også om, hvordan forskningsarbejdet er involveret i en bredere kontekst. Dette projekts arbejdsform aktualiserer hele tiden behovet for kritisk at undersøge, hvordan menneskers konkrete involvering i et forskningsprojekt hæfter til medborgerskab og deltagelse i det bredere samfundsliv, hvilke lærings- og forandringsmuligheder deltagelse i et forskningsprojekt giver anledning til, og hvilke bredere demokratiske dilemmaer og etiske problemstillinger, der følger med (Hjort, 2009, s. 78; Delanty, 2003, s. 602). Spørgsmålet om etik i forskningsprocessen drejer sig således ultimativt om, hvordan vi som forskere bidrager til at reproducere eller forandre særlige tænkninger, tolkninger og magtforhold (Haudrup Christensen, 2004, s. 169; Kothari, 2001, s. 141) – hvordan vi medvirker til at positionere mennesker som passive eller aktive, vidende eller uvidende i forhold til deres egne liv og sociale omgivelser.

Mellemlanding

Involverende forskning hverken forudsætter eller befordrer partout en bedre etik. Involveringen skaber snarere et særligt rum og derfor særlige etiske dilemmaer – som dem jeg har beskrevet ovenfor. Involverende forskning må derfor tydeliggøre forskellige deltageres involveringer og positioneringer og kritisk udfordre de kategorier, teorier og metoder, vi skaber forskningsmateriale og viden med. Og vi må gøre dette uden at prætere, at den involverende forskning nødvendigvis er mere uskyldig, demokratisk eller empowering end andre forskningstilgange.

Lather foreslår, at vi agerer bevidst pædagogisk i vores forsknings- og formidlingspraksis og derved bruger vores forskning(sprocesser)

til at assistere deltagerne i at forstå og forandre deres situation (Lather, 1991, s. 57). Set i den optik er dette projekts involvering og særlige repræsentationer af unge i forskningsprocessen et etisk bidrag, der ved at sætte historier og situationer i nye konfigurationer – i “en anden slags bog” – giver mulighed for at lade de unge, deres omverden og forskeren høre, se og føle særlige dimensioner og måske gøre (alternative) forklaringer, vidensformer og handlemuligheder synlige.

Det er derfor, det er nødvendigt at kritisere og forstyrre, hvad repræsentation og akademisk skrivning nogle gange er blevet: stive former som begrænser forestillingsevnen (Badley, 2011, s. 94). Poetiske repræsentationer, multigenre-skrivning og inddragelse af andre former for materiale i kollage-lignende opsætninger giver her mulighed for at arbejde mere sanseligt, flertydigt og usikkert. I den forstand er alternative interaktions- og repræsentationsformer udtryk for med et etisk afsæt (i solidaritet med de mennesker vi bedriver forskning om og med) at kaste med sten, selv om vi bor i akademias glashus (ibid).

Referencer

- Aagaard Nielsen, K. & Svensson, L. (2006). *Action Research and Interactive Research*. Maastricht: Shaker Publishers.
- Alanen, L. (2001). Explorations in generational analysis. I: L. Alanen & B. Mayall, red. *Conceptualizing Child-Adult Relations*. (s. 11-22). Routledge.
- Alanen, L. (2010). Editorial: Taking children's rights seriously. *Childhood* 17(1), 5-8.
- Ankestyrelsen (2011). *Ankestyrelsens praksisundersøgelser om Inddragelse af børn og forældre i sager om frivillige foranstaltninger*. København: Ankestyrelsen.
- Badley, G. (2011). Case Notes for the Impeachment of an Ability Traitor: A Textor's Inquiry. *Qualitative Inquiry* 17, 93-98.
- Barber, T. (2009). Participation, citizenship, and well-being: Engaging with young people, making a difference. *Young* 17, 25-40.

- Clifford, J. (1986). Introduction: Partial Truths. I: Clifford and Marcus, red. *Writing Culture: The poetics and Politics of Ethnography* (s. 1-26). Cambridge: Harvard University Press.
- Davies, B. & Harré, R. (1990). Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20 (1), 43-63.
- Delanty, G. (2003). Citizenship as a learning process: disciplinary citizenship versus cultural citizenship. *International Journal of Lifelong Education* 22 (6), 597-605.
- Faulkner, S.L. (2007). Concern with Craft: Using Ars Poetica as Criteria for Reading Research Poetry. *Qualitative Inquiry* 13,218-234
- Hart, R. (1992). *Children's participation – from Tokenism to Citizenship*. UNICEF Innocenti Research Centre.
- Haudrup Christensen, P. (2004). Children's Participation in Ethnographic Research: Issues of Power and Representation. *Children & Society* 18, 165-176.
- Hill, M., Davis, J., Prout, A. & Tisdall, K. (2004). Moving the participation agenda forward. *Children & Society*, 18(2),77-96.
- Hjort, K. (2009). Uddannelsesforskningen mellem kritik og etik. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 3,76-84.
- Holbrook, T. (2010). An Ability Traitor at Work: A Treasonous Call to Subvert Writing From Within. *Qualitative Inquiry* 16(3),171-183.
- Hølge-Hazelton, B. (2003). *Diabetes – en skole for livet*. Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitet.
- James, A. (2007). Giving Voice to Children's Voices: Practices and Problems, Pitfalls and Potentials. *American Anthropologist* 109(2),261-272.
- Kothari, U. (2001). Power, knowledge and social control in participatory development. I: B. Cooke & U. Kothari, red. *Participation: the New Tyranny?* (s. 139-152). Zed Books.
- Krøjer, J. (2003). *Det mærkede sted. Køn, krop og arbejdspladsrelationer*. Roskilde Universitet, Forskerskolen i Livslang Læring.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *InterView – introduktion til et håndværk*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Larsson, S. & Sjöblom, Y. (2009). Perspectives on narrative methods in social work research. *International Journal of Social Welfare* 19, 272-280.
- Lather, P. (1991). *Getting smart: feminist research and pedagogy within the postmodern*. New York: Routledge.
- Lather, P. (2000). Against empathy, voice and authenticity. *Kvinder, Køn & Forskning* 4,16-25.
- Lather, P. (2007). *Getting Lost. Feminist Efforts toward a Double(d) Science*. New York: State University of New York Press.
- Morrow, V. & Richards, M. (1996). The Ethics of Social Research with Children: An Overview. *Children & Society* 10, 90-105.
- Phillips, L. (2009). Analyzing the dialogic turn in the communication of research-based knowledge: An exploration of the tensions in collaborative research. *Public Understanding of Science* 1,1-21.
- Richardson, L. (1993). Writing: A Method of Inquiry. I: Y. Lincoln and N. Denzin, red. *Handbook of Qualitative Research* (s. 516-529). Thousand Oaks, CA: Sage Publishers,
- Schmidt, C. (2007). *Fra pædagogstuderende til pædagog – livshistoriens potentiale i forhold til at forstå læring som subjektiv tilegnelse*. Roskilde Universitet, Forskerskolen i Livslang Læring.
- Warming, H. (2009). *Participation and citizenship of children and youth at risk*. Præsentation ved konferencen Beyond Bourdieu – Habitus, Capital & Social Stratification. Københavns Universitet.
- Weber, K. (1999). *Concepts of Life History and Biography: Understanding Lifelong Learning?* Paper No. 4. Roskilde University: Life History Project.
- Westlander, G. (2006). Researcher Roles in Action Research. I: L. Svensson and K.A. Nielsen, red. *Action Research and Interactive Research: Beyond Practice and Theory*. Maastricht: Shaker Publishing.